

Reel Döviz Kuru ve Türkiye'nin Dış Ticaret Açığı

Sumru Öz¹

Cari işlemler dengesi 2001 krizinden bu yana yıllık olarak ilk kez 2019'da fazla verdi. Türkiye'nin ekonomik sorunlarının başında cari işlemler açığının geldiğine; bunun da TL'nin değerli olması nedeniyle dış ticaret açığı verilmesinden kaynaklandığına dair genel bir kanı bulunduğu için cari dengedeki düzelmenin nedenlerini ve sonuçlarını tartışmak yararlı olabilir.

Döviz kurlarının dış ticaret açığına etkisi her zaman iktisatçıları ve siyasetçileri ilgilendiren bir konu olmuştur. İktisat teorisi Marshall-Lerner koşulu² geçerli olduğu sürece reel döviz kuru endeksinin, yani enflasyondan arındırılmış döviz kurunun düştüğü, bir başka deyişle yerel para biriminin değer kaybettiği dönemlerde dış ticaret açığının küçüleceğini kabul eder. Bunun bir yandan rekabet gücü kazanımı sayesinde ihracatın artması, diğer yandan yurt içinde ithal yerine yerli malların tercih edilmesi nedeniyle ithalatın azalması yoluyla gerçekleşeceği düşünülür. Kısaca, reel döviz kurunun ithalat ile pozitif, ihracat ile ise negatif ilişkisi olduğu öngörülür. Oysa 2004-2010 dönemi için bu konuyu araştıran EAF Politika Notu 11-03'te TL'nin değerlendirildiği 2004, 2005, 2007 ve 2010 yıllarında bu öngörünün aksine ihracat artışı yaşandığı; değer kaybettiği 2006 ve 2008'de yine beklenenden farklı olarak hem ithalatın hem dış ticaret açığının arttığı; küresel krizin etkisi altında geçen 2009 yılında ise ithalatın, ihracatın ve dış ticaret açığının azaldığı belirtiliyordu [1]. Bu analizi 2017 yılına kadar getiren "Reel Efektif Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi: Türkiye Örneği" başlıklı bir IMF çalışması da TL'nin yüzde 25'e yakın değer kazandığı 2008 yılının üçüncü çeyreğine kadar olan on yıllık dönemde ihracatın reel efektif döviz kuru esnekliğinin pozitif olduğunu, yani iktisat teorisinin öngördüğünün aksine bu dönemde TL'deki değerlenmeye rağmen ihracatın arttığını ekonometrik olarak ortaya koyuyor [2].

Bu IMF çalışmasında, on yıl süren değerlenmenin ardından 2008 yılının sonuna doğru TL'de değer kaybı eğiliminin başlamasıyla birlikte ihracatın reel döviz kuru endeksi esnekliğinde yapısal bir kırılmanın yaşandığına dair oldukça kuvvetli bir bulguya da ulaşıyor. Öyle ki 2008 yılının üçüncü çeyreğinden sonra reel döviz kuru endeksi azaldıkça ihracat artıyor; bir başka deyişle iktisat teorisinin öngördüğü şekilde bu iki parametre arasında negatif bir ilişki gözlemlenmeye başlıyor. Bu çalışmaya göre 2008 öncesi ve sonrası arasında yaşanan bu kırılma, reel döviz kuru endeksindeki değişimlerin toplam faktör verimliliğindeki gelişmelerden kaynaklanması ile açıklanabilir. Zira 2015 ve 2018 yıllarında yayımlanan iki farklı IMF çalışması [3,4] Türkiye'de verimliliği artıran yapısal reformların 2006'dan önce tamamlanmış olması nedeniyle 2007 yılından önce toplam faktör verimliliğinin güçlü ve pozitif bir şekilde arttığını, 2007'den sonra ise ortalamada negatife döndüğünü gösteriyor. Buna bağlı olarak 2008 öncesinde reel efektif döviz kurundaki değerlenme

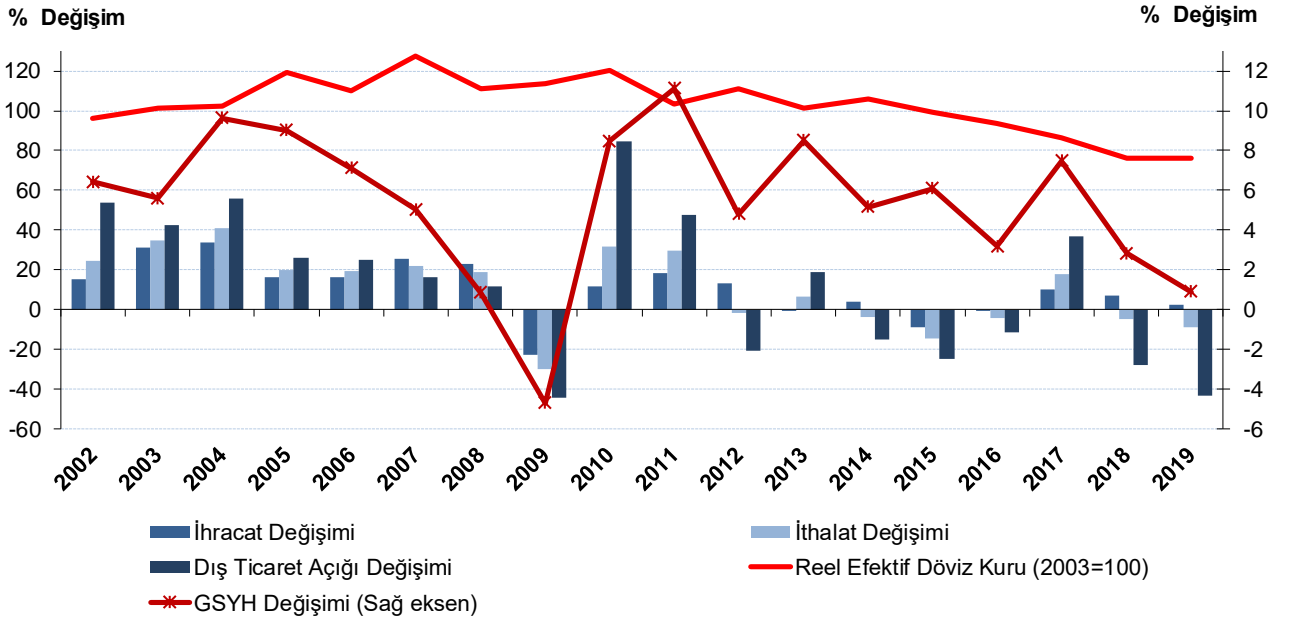
¹ Koç Üniversitesi-TÜSİAD EAF

² Marshall-Lerner koşulu, devalüasyon ya da değer kaybının dış ticaret dengesini olumlu yönde etkileyebilmesi için ihracat ve ithalat talep esnekliği toplamının birden büyük olması gerektiğini belirtir.

dış ticaret dengesini sadece ithalat artışı üzerinden etkilerken, sonrasında yaşanan değer kaybı eğilimi hem ihracatta artış hem de ithalatta daralma üzerinden dış ticaret dengesi üzerinde etkili oluyor.

“Reel Efektif Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi: Türkiye Örneği” başlıklı IMF çalışmasının kapsadığı 1998-2017 sonrası dönemde reel döviz kuru endeksi daha da düşerek 2019 itibarıyla TCMB veri tabanında bulunan en eski veri olan 1994 değerinin de altına indi [5]. 2002-2019 döneminde Türkiye'nin ihracat, ithalat ve dış ticaret açığı ile 2003 değeri 100 olacak şekilde reel döviz kuru endeksini veren aşağıdaki grafik, reel döviz kuru endeksinin 2007'den sonra düşme eğiliminde olduğunu teyit ediyor. Grafikte ekonomi yazınında dış ticaret dengesinin bir başka belirleyicisi olan GSYH değişimi de veriliyor. Buna göre reel döviz kuru endeksinin düşme eğiliminde olduğu 2007 sonrası dönemde sadece büyümenin yüzde 7'in üzerine çıktığı yıllarda (2010, 2011, 2013 ve 2017) dış ticaret açığının arttığı, geriye kalan altı yılda ise azaldığı görülüyor.

2002-2019 Döneminde Türkiye'nin İhracat, İthalat, Dış Ticaret Açığı ve GSYH Değişimi ile Reel Döviz Kuru Endeksi

Kaynak: TCMB [5], TÜİK [6]

Özetle yukarıdaki grafik, küresel kriz yılı bir yana bırakılırsa 2002-2011 döneminde ihracatın da ithalatın da her yıl hızlı bir artış gösterdiğini, ilkindeki artış ikincisinin gerisinde kaldığı için dış ticaret açığının da arttığını gösteriyor. 2012 -2019 döneminde ise reel döviz kuru endeksindeki düşme eğilimine rağmen yıllık ihracat artışlarının önceki dönemin çok gerisinde kaldığı, ithalattaki düşüşün de sınırlı olduğu anlaşılıyor. Bunların sonucu olarak dış ticaret açığı dalgalı bir seyir izledikten sonra ancak kur krizinin patladığı 2018'den itibaren ciddi bir düşüş sergiliyor.

Sonuçlar

2011 yılında yayımlanan “Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret” başlıklı EAF çalışmasında [1], Türkiye’de reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamak amacıyla etkin bir şekilde kullanılmayacağı savunulmuştu. Reel döviz kuru endeksinin artma eğiliminde olduğu bu dönemin ardından başlayan TL’deki değer kaybı sürecinde,

2018'in ikinci yarısı itibarıyla reel döviz kuru endeksi 1994'teki değerinin de altına düştü. Buna rağmen cari işlemler dengesi ancak büyümenin de yüzde 0,9'a düştüğü 2019 yılında fazla verebildi. Bu da büyük ölçüde yüzde 9 azalan ithalat sayesinde oldu, zira 2019 yılında ihracat artışı bir önceki yıla göre yüzde 2 ile sınırlı kaldı. Ayrıca reel döviz kurunda 2008'de başlayan değer kaybı eğilimine rağmen Türkiye'nin artmak bir yana 2017 yılında azalmaya başlayan dünya toplam ürün ihracatı içindeki payı, son yıllarda ihracat performansının dünya genelinden daha kötü olduğunu gösteriyor [7]. Sonuç olarak, Türkiye'nin şu anki üretim yapısında tek başına döviz kurundaki değer kaybı ile dış ticaret dengesine ulaşmanın mümkün olmadığı, bunun ancak ekonomik büyüme pahasına gerçekleşebileceği görülmüş oldu.

Kaynaklar

- [1] Öz, S. (2011) Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret. EAF Politika Notu No: 11-03. https://eaf.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2019/06/eaf_pn1103.pdf
- [2] Iossifov, P. ve X. Fei (2019) Real Effective Exchange Rate and Trade Balance Adjustment: The Case of Turkey. IMF Working Paper WP/19/131. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/06/28/Real-Effective-Exchange-Rate-and-Trade-Balance-Adjustment-The-Case-of-Turkey-46844>
- [3] IMF (2015) Structural Reforms and Macroeconomic Performance: Country Cases. IMF Policy Papers. <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2015/101315a.pdf>
- [4] IMF (2018) Turkey: 2018 Article IV Consultation-Press Release: Staff Report; and Statement by the Executive Director for Turkey. <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2018/04/30/Turkey-2018-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-by-the-45822>
- [5] TCMB (2020) TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru.
- [6] TÜİK (2020) Dış Ticaret İstatistikleri.
- [7] Öz, S. (2019) Türkiye'nin İhracat Performansı. EAF Araştırma Notu 19-05. https://eaf.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2019/07/eaf_an1905.pdf